

УДК 355.4:355.311.1:355.6(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/99-2-7>

Юрій ЧАГАН,

orcid.org/0000-0001-7837-0528

*кандидат технічних наук, старший дослідник,
начальник науково-дослідного відділу механізованих
і танкових військ науково-дослідного управління застосування
та підготовки військ (сил) наукового центру Сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) ugachagan@ukr.net*

Віталій СОВІК,

orcid.org/0009-0002-7150-0101

*заступник начальника науково-дослідного відділу механізованих
і танкових військ науково-дослідного управління застосування
та підготовки військ (сил) наукового центру Сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,
(Львів, Україна) vitaliysovik@gmail.com*

Олександр ЛЕНІВИЙ,

orcid.org/0009-0004-7639-0524

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії стандартизованих операційних
процедур науково-дослідного управління застосування
та підготовки військ (сил) наукового центру Сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) leniv20091@gmail.com*

ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ ЗАСТОСУВАННЯ ТА КРИТЕРІЇВ ЕФЕКТИВНОСТІ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І УРОКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті здійснено комплексний історико-порівняльний аналіз еволюції форм застосування Сухопутних військ та критеріїв ефективності їх бойових дій у ХХ – на початку ХХІ століття. Досліджено трансформацію класичних підходів, сформованих у період Другої світової війни, що базувалися на масованому застосуванні сил, веденні глибоких наступальних операцій та централізованому управлінні, а також їх подальший розвиток у доктринальних системах періоду Холодної війни. Обґрунтовано, що індустріальна модель війни визначила переважно кількісні критерії ефективності, орієнтовані на темпи наступу, масштаби втрат противника та контроль над територією.

Проаналізовано зміни, що відбулися у ХХІ столітті під впливом розвитку інформаційних технологій, мережево-центричних підходів і зростання ролі асиметричних конфліктів. Встановлено, що сучасні форми застосування Сухопутних військ характеризуються переходом до гнучких, децентралізованих і технологічно інтегрованих моделей, у яких ключове значення мають швидкість прийняття рішень, точність ураження та узгодженість дій різномірних сил і засобів. Доведено, що ці зміни зумовили трансформацію критеріїв ефективності бойових дій – від переважно кількісних до багатовимірних, які враховують не лише результат, а й спосіб його досягнення, зокрема ресурсну ефективність, темпоральні характеристики, адаптивність та якість управління.

Особливу увагу приділено аналізу досвіду російсько-української війни як сучасного етапу розвитку військового мистецтва. Встановлено, що вона поєднує риси індустріальної та високотехнологічної війни, підтверджуючи актуальність як класичних, так і новітніх підходів до застосування військ. Показано, що ефективність бойових дій у сучасних умовах визначається здатністю інтегрувати розвідку, управління та вогневе ураження у єдину систему, забезпечуючи мінімальний цикл реагування та високу адаптивність підрозділів.

На основі узагальнення історичного досвіду та сучасної практики запропоновано авторську багатовимірну модель оцінювання ефективності застосування Сухопутних військ, яка включає результативний, ресурсний, темпоральний, адаптивний та інформаційно-управлінський компоненти. Обґрунтовано, що її використання дозволяє підвищити об'єктивність оцінювання бойових дій, а також сприяє удосконаленню системи підготовки та застосування підрозділів Сухопутних військ Збройних Сил України.

Ключові слова: *Сухопутні війська, форми застосування військ, ефективність бойових дій, критерії ефективності, еволюція військового мистецтва, гібридна війна, мережево-центрична війна, багатодоменні операції, російсько-українська війна, управління військами, адаптивність, військові технології.*

Yurii CHAHAN,*orcid.org/0000-0001-7837-0528*

*Candidate of Science (Armaments and Military Equipment), Senior Researcher,
Chief of the Research of the Department of Mechanized
and Tank Forces, Research Directorate for the Deployment
and Training of Troops (Forces) of Scientific Center of the Ground Forces
Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy
(Lviv, Ukraine) yrachagan@ukr.net,*

Vitalii SOVIK,*orcid.org/0009-0002-7150-0101*

*Deputy Head Research of the Department of Mechanized
and Tank Forces, Research Directorate for the Deployment
and Training of Troops (Forces) of Scientific Center of the Ground Forces
Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy,
(Lviv, Ukraine) vitaliysovik@gmail.com*

Oleksandr LENIVYI,*orcid.org/0009-0004-7639-0524*

*Senior Researcher at the Research Laboratory for Standard Operating Procedures,
Research Directorate for the Deployment and Training of Troops (Forces)
of Scientific Center of the Ground Forces
Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy
(Lviv, Ukraine) leniv20091@gmail.com*

THE EVOLUTION OF THE DEPLOYMENT FORMS AND THE EFFECTIVENESS CRITERIA OF GROUND FORCES: HISTORICAL EXPERIENCE AND LESSONS FROM THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

This article presents a comprehensive historical and comparative analysis of the evolution of the Army's operational concepts and the criteria for assessing the effectiveness of its combat operations in the 20th and early 21st centuries. It examines the transformation of classical approaches formed during World War II—based on the massive deployment of forces, the conduct of deep offensive operations, and centralized command—as well as their subsequent development in the doctrinal systems of the Cold War period. It is substantiated that the industrial model of war defined predominantly quantitative criteria of effectiveness, focused on the pace of the offensive, the scale of enemy losses, and control over territory.

This study analyzes the changes that have taken place in the 21st century under the influence of the development of information technology, network-centric approaches, and the growing role of asymmetric conflicts. It has been established that modern forms of Army operations are characterized by a transition to flexible, decentralized, and technologically integrated models, in which the speed of decision-making, precision of strikes, and coordination of actions among diverse forces and assets are of key importance. It has been demonstrated that these changes have led to a transformation of the criteria for evaluating combat effectiveness—from predominantly quantitative to multidimensional criteria that take into account not only the result but also the means of achieving it, including resource efficiency, temporal characteristics, adaptability, and the quality of command and control.

Particular attention is paid to analyzing the experience of the Russian-Ukrainian war as a contemporary stage in the development of military art. It has been established that this war combines features of both industrial and high-tech warfare, confirming the relevance of both classical and modern approaches to the deployment of troops. It is demonstrated that the effectiveness of combat operations in modern conditions is determined by the ability to integrate reconnaissance, command and control, and firepower into a single system, ensuring a minimal response cycle and high adaptability of units.

Based on a synthesis of historical experience and contemporary practice, the author proposes a multidimensional model for evaluating the effectiveness of Army operations, which includes outcome, resource, temporal, adaptive, and information-command components. It is argued that its use allows for greater objectivity in the assessment of combat operations and also contributes to the improvement of the system for training and deploying units of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: *Ground Forces (Army), forms of military deployment, combat effectiveness, effectiveness criteria, evolution of military strategy, hybrid warfare, network-centric warfare, multi-domain operations, the Russian-Ukrainian war, command and control, adaptability, military technology.*

Постановка проблеми. Сучасний характер збройної боротьби, зумовлений поєднанням індустріальних і високотехнологічних елементів війни, висуває нові вимоги до форм застосування Сухопутних військ та підходів до оцінювання ефективності їх бойових дій. Традиційні моделі, сформовані у ХХ столітті, значною мірою орієнтовані на масованість, централізоване управління та кількісні показники результативності, що не повною мірою відповідає умовам сучасного динамічного і багатовимірного бойового середовища.

Досвід російсько-української війни засвідчив, що ефективність бойових дій дедалі більше визначається не лише обсягом застосованих сил і засобів, а й швидкістю прийняття рішень, рівнем інтеграції розвідки, управління та вогневого впливу, а також здатністю підрозділів до адаптації. Водночас наявні підходи до оцінювання ефективності часто залишаються фрагментарними та не враховують у повній мірі зазначені фактори.

Таким чином, постає наукова проблема, яка полягає у необхідності комплексного осмислення еволюції форм застосування Сухопутних військ і критеріїв ефективності їх бойових дій, а також у розробці підходів до їх оцінювання, що відповідають сучасним умовам війни.

Аналіз досліджень. Проблематика еволюції форм застосування Сухопутних військ і критеріїв ефективності бойових дій знайшла відображення у значному масиві наукових праць, які умовно можна поділити на кілька взаємопов'язаних напрямів: дослідження історичного досвіду воєн ХХ століття, розробки у сфері військової теорії другої половини ХХ століття, розробки у сфері військової теорії другої половини ХХ – початку ХХІ століття, а також сучасні аналітичні праці, присвячені трансформації війни в умовах російсько-українського конфлікту.

Фундамент для розуміння класичних форм застосування Сухопутних військ закладено у працях, присвячених Другій світовій війні. Зокрема, у дослідженнях Д.Гланца розкривається логіка застосування Червоної армії, яка базувалася на концентрації сил, веденні глибоких наступальних операцій та жорсткій централізації управління (Glantz, 2005). Подібний підхід до аналізу операційного мистецтва представлений у спільній праці Д.Гланца та Дж.Гауса, де акцент зроблено на ролі оперативного рівня у досягненні стратегічних результатів і взаємодії різних елементів бойової системи (Glantz & House, 1995). Водночас Р.Сітіно, досліджуючи німецький досвід ведення війни, підкреслює значення маневру, ініціативи та гнучкого управління, що дозволяло досягати ефек-

тивності навіть за обмежених ресурсів (Citino, 2007). У сукупності ці праці формують уявлення про класичну модель застосування військ індустріальної епохи.

Подальший розвиток військової думки відображений у працях, присвячених трансформації управління і критеріїв ефективності у другій половині ХХ століття. Важливе місце тут займає дослідження М.ван Кревельда, який розглядає управління як ключовий фактор ефективності бойових дій, підкреслюючи його залежність від організаційних і технологічних умов (van Creveld, 1985). С.Біддл у своїй праці пропонує комплексний підхід до оцінювання військової ефективності, акцентуючи увагу на поєднанні тактичних практик, підготовки особового складу і використання ресурсів (Biddle, 2004). Ці дослідження заклали основу для переходу від суто кількісного до багатовимірного розуміння ефективності.

Значний внесок у розвиток сучасних підходів зробили праці, присвячені інформаційній та мережево-центричній війні. Д.Альбертс і Дж.Гарстка обґрунтували концепцію мережево-центричних операцій, у межах якої ефективність визначається рівнем інформаційної взаємодії та швидкістю прийняття рішень (Alberts & Garstka, 1999). Подальший розвиток цієї ідеї представлений у роботі Д.Альбертса та Р.Хейса, де розглядається трансформація систем управління в умовах інформаційної епохи (Alberts & Hayes, 2003). У цьому контексті концепція Дж.Бойда, відома як цикл OODA, стала теоретичною основою для розуміння ролі часу і швидкості реагування у досягненні переваги (Boyd, 1996).

Окремий напрям становлять дослідження, пов'язані з асиметричними конфліктами та операціями стабілізації. Праця Д.Кілкуллена акцентує увагу на складності сучасних конфліктів і необхідності врахування соціально-політичних факторів при оцінюванні ефективності (Kilcullen, 2010). Доктринальні документи, зокрема FM 3-24 під редакцією Д.Петреуса і Дж.Амоса, підкреслюють значення адаптивності, взаємодії з населенням і комплексного підходу до ведення бойових дій (Petraeus & Amos, 2006).

Сучасний етап розвитку військової науки представлений дослідженнями, що аналізують трансформацію бойових дій у контексті новітніх технологій і багатодомених операцій. У роботах Дж.Лукаса і А.Кросбі розглядається проблема взаємосумісності та інтеграції різних компонентів збройних сил у єдину систему (Lucas & Crosbie, 2021), тоді як у документі TRADOC (2018) обґрунтовується концепція багатодомених операцій як

новий етап розвитку військового мистецтва. Праця Паздзьорека відображає еволюцію стратегічних підходів НАТО, що також впливає на трансформацію форм застосування військ (Paździorek, 2025).

Особливе значення для розуміння сучасних процесів мають дослідження, присвячені російсько-українській війні. У роботі М.Кофмана та Р.Лі аналізуються проблеми організації та застосування російських військ, що дозволяє зробити висновки щодо ефективності різних підходів (Kofman & Lee, 2022). Аналітичні матеріали Дж.Вотлінга та Н.Рейнольдса розкривають особливості сучасного поля бою, зокрема роль артилерії, безпілотних систем і інформаційної взаємодії (Watling & Reynolds, 2023).

Водночас окремі концептуальні підходи до швидкого досягнення переваги у війні представлені у праці Г.Уллмана та Дж.Вейда, де розглядається концепція Shock and Awe, яка акцентує увагу на паралізації противника через комплексне і швидке застосування військ (Ullman & Wade, 1996).

Незважаючи на значну кількість досліджень, слід констатувати, що більшість з них розглядає або форми застосування військ, або критерії ефективності окремо. Комплексні роботи, які б поєднували історичний аналіз еволюції форм застосування Сухопутних військ із трансформацією критеріїв ефективності в умовах сучасної війни, залишаються обмеженими. Це зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі, зокрема з врахуванням досвіду російсько-української війни, який відкриває нові можливості для переосмислення як теоретичних, так і практичних аспектів застосування військ.

Мета статті. Метою статті є виявлення закономірностей еволюції форм застосування Сухопутних військ та критеріїв ефективності їх бойових дій, а також визначення особливостей їх трансформації в умовах сучасної російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Еволюція форм застосування Сухопутних військ у ХХ – на початку ХХІ століття відбувалася під впливом змін характеру війни, розвитку озброєння та трансформації підходів до управління військами. Вона не була лінійною або одномоментною, а радше являла собою процес нашарування практик, у межах якого нові форми не витісняли повністю попередні, а адаптували їх до нових умов. У цьому сенсі сучасні підходи до ведення бойових дій значною мірою спираються на досвід, сформований ще у першій половині ХХ століття, передусім у роки Другої світової війни.

Період Другої світової війни став визначальним для формування класичної моделі застосу-

вання Сухопутних військ, яка базувалася на досягненні вирішальної переваги шляхом концентрації сил і засобів на обраних напрямках. Радянська військова теорія, розвиваючи ідеї міжвоєнного періоду, виходила з необхідності створення ударних угруповань із високою щільністю артилерії, бронетехніки та піхоти, що дозволяло проривати навіть глибоко ешелоновану оборону противника. У наступальних операціях 1943 – 1945 років щільність артилерії на ділянках прориву досягала сотень стволів на кілометр фронту, що забезпечувало руйнування системи оборони і створювало умови для введення в бій рухомих з'єднань (Glantz, 2005: 212-215). Аналогічні підходи застосовувалися і німецькою армією, яка досягала локальної переваги шляхом зосередження танкових та моторизованих частин у складі ударних груп, що дозволяло швидко проривати оборону і розвивати наступ у глибину (Citino, 2007: 198-203).

Ключовою особливістю цього періоду було прагнення не обмежуватися проривом переднього краю оборони, а зруйнувати всю систему противника на оперативну глибину. Саме тому наступальні дії будувалися як багатофазні операції, у межах яких після прориву тактичної зони вводилися другі ешелони та резерви, здатні розвивати успіх, порушуючи управління, логістику і систему резервів противника. У Білоруській операції 1944 року ця логіка проявилася особливо чітко: прорив оборони на окремих напрямках швидко трансформувався у глибокі охоплення та оточення великих угруповань, що призвело до стратегічного розгрому групи армій “Центр” (Glantz & House, 1995: 274-279). Подібний підхід, хоча й реалізований у більш маневреній формі, використовувався німецьким командуванням у кампанії у Франції 1940 року, де прорив через слабо захищені ділянки дозволив здійснити стрімке просування вглиб і дезорганізувати оборону союзників (Citino, 2007: 164-169).

Реалізація таких операцій вимагала високого рівня централізації управління, що було обумовлено необхідністю координації дій значних мас військ на широкому фронті. У радянській військовій системі це проявлялося у жорсткій ієрархії прийняття рішень і детальному плануванні бойових дій, коли командування визначало не лише загальний замисел, але й конкретні параметри застосування підрозділів, включаючи напрямки ударів, час їх нанесення та розподіл ресурсів. Такий підхід забезпечував узгодженість дій і дозволяв досягати високої щільності зусиль на ключових напрямках, однак водночас обмежував ініціативу на нижчих рівнях і ускладнював адаптацію до

змін обстановки (Glantz, 2005: 220-223). Німецька модель управління, хоча і передбачала централізоване планування операцій, допускала більшу гнучкість на тактичному рівні, що проявлялося у наданні командирам права самостійно визначати способи виконання поставлених завдань у межах загального задуму (Citino, 2007: 210-214).

У післявоєнний період, в умовах Холодної війни, сформовані під час Другої світової війни форми застосування Сухопутних військ не лише збереглися, але й були інституціоналізовані у вигляді доктринальних положень. Армії країн Варшавського договору продовжували орієнтуватися на проведення масштабних наступальних операцій із використанням значних угруповань військ, адаптуючи їх до умов можливого застосування ядерної зброї. Водночас у країнах НАТО відбувалася поступова трансформація підходів до ведення бойових дій, що знайшло своє відображення у концепції AirLand Battle, яка передбачала інтеграцію зусиль сухопутних військ і авіації для ураження противника на всю глибину його бойових порядків (Paździorek, 2025). Ця концепція фактично розширювала ідею глибокої операції, переносючи акцент з масованого прориву на комплексне ураження противника в усіх елементах його бойової системи.

Паралельно відбувався розвиток підходів до інтеграції різних видів і родів військ, що поступово призвело до формування концепції спільних операцій, у межах якої Сухопутні війська діяли у тісній взаємодії з повітряними та морськими силами. Це означало відхід від суто лінійного розуміння фронту і перехід до багатовимірної моделі бойових дій, у якій вирішальне значення мали не лише безпосередні зіткнення військ, але й ураження систем управління, логістики та резервів противника (Lucas & Crosbie, 2021: 2-3).

Пострадянський період характеризувався збереженням значної частини попередніх підходів до застосування військ, що було зумовлено інерцією військової організації та обмеженими можливостями для швидкої трансформації. Збройні сили держав, що утворилися після розпаду СРСР, включаючи Україну, тривалий час орієнтувалися на моделі ведення бойових дій, розраховані на великомасштабні конфлікти з використанням значних угруповань військ і централізованого управління. Водночас нові типи конфліктів, що виникли наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, продемонстрували обмеженість таких підходів. Зростання ролі мобільних, добре підготовлених підрозділів, підвищення значення швидкості прийняття рішень та необхідність адаптації до аси-

метричних загроз поступово змінювали характер застосування Сухопутних військ.

На цьому тлі у західній військовій думці формується концепція багатодомених операцій, яка передбачає ведення бойових дій одночасно у кількох середовищах – на землі, у повітрі, у кіберпросторі та космосі. Це свідчить про подальший відхід від традиційних уявлень про війну як суто фізичне протистояння військ і перехід до складних, інтегрованих форм застосування сили (Lucas & Crosbie, 2021: 5-7).

Таким чином, історична еволюція форм застосування Сухопутних військ демонструє поступовий перехід від масованих, централізовано керованих операцій індустріальної епохи до більш гнучких, інтегрованих і технологічно насичених форм бойових дій. Водночас базові принципи, сформовані у першій половині ХХ століття, не втратили свого значення, а лише зазнали трансформації, що створило підґрунтя для їх подальшого розвитку у сучасних умовах війни.

Початок ХХ століття позначився якісною зміною характеру збройної боротьби, що безпосередньо вплинуло на трансформацію форм застосування Сухопутних військ. Якщо у другій половині ХХ століття домінувала логіка великомасштабних, доктринально жорстко визначених операцій, то нове століття принесло поступовий відхід від лінійних моделей ведення бойових дій і перехід до більш гнучких, адаптивних та технологічно насичених форм. В основі цих змін лежить поєднання трьох ключових факторів: стрімкого розвитку інформаційних технологій, зростання ролі асиметричних конфліктів та підвищення значення швидкості прийняття рішень.

Однією з перших спроб концептуального осмислення цих процесів стала ідея мережево-центричної війни, яка передбачала інтеграцію розвідувальних, ударних та управлінських елементів у єдину інформаційну мережу. Як зазначають Д.Альбертс і Дж.Гарстка, ключовим результатом такої інтеграції є підвищення ситуаційної обізнаності, що дозволяє значно скоротити цикл “виявлення – прийняття рішення – ураження” (Alberts & Garstka, 1999: 88-94). У практичному вимірі це означало відхід від масованого застосування сил як основного способу досягнення переваги та перехід до точкового, але високоефективного використання ресурсів.

Ці підходи отримали перше масштабне підтвердження під час операції коаліційних сил в Іраку у 2003 році, де поєднання високоточної зброї, розвідувальних систем і мобільних наземних підрозділів дозволило у стислі терміни дезор-

ганізувати систему управління і оборони іракської армії. Сухопутні війська діяли не стільки у форматі поступового прориву оборони, скільки у формі швидкого просування з одночасним ураженням критичних елементів противника, що відповідало логіці так званих “шокових і паралізуючих” дій (Ullman & Wade, 1996: 51-56).

Водночас уже досвід операцій в Афганістані та Іраку у наступні роки продемонстрував обмеженість виключно технологічного підходу. Збройна боротьба дедалі частіше набувала рис асиметричного протистояння, де противник уникав прямого зіткнення і використовував децентралізовані, розосереджені форми дій. У таких умовах Сухопутні війська були змушені адаптуватися до ведення бойових дій у середовищі, де вирішальне значення мали не лише вогнева потужність, але й здатність до швидкого реагування, взаємодії з місцевим населенням та ведення операції малими підрозділами. Як підкреслює Д. Петреус, успіх у таких конфліктах визначається не стільки знищенням противника, скільки контролем над середовищем і здатністю забезпечити стабільність (Petraeus & Amos, 2006: 1-3).

Це призвело до суттєвої зміни форм застосування Сухопутних військ, у межах яких дедалі більшого значення набувають дії малих тактичних груп, здатних автономно виконувати завдання в умовах обмеженого контролю з боку вищого командування. Водночас розвиток засобів зв'язку і передачі даних забезпечив можливість збереження загальної координації дій навіть за умов децентралізації управління. У результаті формується своєрідний гібрид централізованого планування і децентралізованого виконання, який значною мірою перегукується з принципами Auftragstaktik, але на новому технологічному рівні.

Подальший розвиток цих тенденцій пов'язаний із переходом до концепції багатодомених операцій, яка передбачає одночасне ведення бойових дій у кількох середовищах із їх тісною взаємодією. Як зазначається у доктринальних документах US Army, успіх у сучасному конфлікті визначається здатністю створювати і використовувати перевагу не лише на полі бою, але й у кіберпросторі, інформаційній сфері та космічному середовищі (TRADOC, 2018: 6-9). Це означає, що Сухопутні війська більше не можуть розглядатися ізольовано, а їх застосування інтегрується у ширший контекст міжвидових і міждомених операцій.

Особливо показовим у цьому контексті є досвід російсько-української війни як Війни за Незалежність України, яка стала своєрідним каталізатором трансформації форм застосування військ. Уже на

початковому етапі повномасштабного вторгнення у 2022 році стало очевидним, що традиційні уявлення про швидке досягнення результату шляхом масованого наступу не відповідають реаліям сучасного поля бою. Натомість ефективність дій значною мірою визначається здатністю інтегрувати розвідку, вогневе ураження та маневр у єдину систему, де ключову роль відіграють безпілотні літальні апарати.

Застосування БпЛА дозволило суттєво скоротити час від виявлення цілі до її ураження, що фактично змінило логіку бойових дій. Якщо раніше цей процес міг займати години, то у сучасних умовах він часто вимірюється хвилинами, а іноді й секундами. Як зазначає Дж. Вотлінг, війна в Україні продемонструвала, що “швидкість прийняття рішень і здатність до їх реалізації стали ключовими факторами ефективності” (Watling & Reynolds, 2023: 12-15).

На практиці це призвело до формування нових форм застосування підрозділів, у межах яких невеликі тактичні групи, оснащені засобами розвідки і ураження, здатні самостійно виконувати завдання, взаємодіючи з артилерією, дронами та іншими елементами системи. Прикладом можуть слугувати дії українських підрозділів під час контрнаступу на Харківщині у 2022 році, де поєднання мобільності, точкового ураження і дезорганізації управління противника дозволило досягти значних результатів без застосування класичних масованих ударів.

Водночас, ця трансформація супроводжується новими викликами. Залежність від технологій робить війська вразливими до засобів радіоелектронної боротьби, а децентралізація управління вимагає високого рівня підготовки особового складу і здатності діяти автономно. Крім того, насиченість поля бою засобами розвідки ускладнює приховане зосередження сил, що традиційно було однією з передумов успішного наступу.

Отже, трансформація форм застосування Сухопутних військ у XXI столітті характеризується відходом від масованих, жорстко централізованих операцій до гнучких, інтегрованих і технологічно забезпечених форм, у яких вирішальне значення мають швидкість, точність і здатність до адаптації. При цьому історичні принципи застосування військ не зникають, а трансформуються, набуваючи нових форм відповідно до умов сучасної війни.

Еволюція форм застосування Сухопутних військ закономірно супроводжувалася трансформацією підходів до оцінювання ефективності їх дій. Якщо у першій половині XX століття критерії ефективності мали переважно кількісний харак-

тер і безпосередньо впливали з логіки індустріальної війни, то у подальшому вони зазнали суттєвого ускладнення, відображаючи зміну самого змісту збройної боротьби. Відтак розвиток критеріїв ефективності можна розглядати як індикатор глибших змін у військовій думці та практиці.

У період Другої світової війни оцінювання ефективності бойових дій базувалося передусім на вимірюваних показниках, які відображали ступінь досягнення безпосередніх військових результатів. Йшлося насамперед про темпи наступу, глибину просування, розміри захопленої території, а також втрати противника у живій силі та техніці. Такий підхід був цілком логічним у контексті війни, де вирішальне значення мали масованість, концентрація ресурсів і здатність до фізичного знищення противника. Радянська військова наука, зокрема, розглядала ефективність операції крізь призму виконання поставлених завдань у встановлені строки з мінімально допустимими втратами, що знаходило своє відображення у нормативних документах і післявоєнних узагальненнях бойового досвіду (Glantz, 2005: 287-290).

Разом із тим уже в цей період з'являються перші ознаки розширення уявлень про ефективність. Німецька військова практика, базована на принципах гнучкого управління і ініціативи на тактичному рівні, фактично вводила до оцінювання ефективності елемент досягнення оперативного результату за рахунок маневру і дезорганізації противника, навіть за відсутності значної кількісної переваги (Citino, 2007: 215-219). Це свідчило про поступовий перехід від суто арифметичного розуміння ефективності до більш комплексного, яке враховувало якісні аспекти бойових дій.

У період Холодної війни критерії ефективності зазнали подальшої інституціоналізації. У радянській військовій теорії вони залишалися значною мірою прив'язаними до кількісних показників, однак доповнювалися оцінкою стійкості управління, злагодженості дій та здатності військ діяти в умовах застосування зброї масового ураження. Водночас у країнах НАТО поступово формується інший підхід, у межах якого ефективність визначається не лише досягненням поставленої мети, але й співвідношенням витрачених ресурсів і отриманого результату. Як зазначає М. ван Кревельд, сучасна війна дедалі більше вимагає оцінювання не лише результату, але й процесу його досягнення, включаючи питання управління, логістики та морального стану військ (van Crevelde, 1985: 268-272).

Подальший розвиток цього підходу пов'язаний із впровадженням у західній військовій практиці

концепції *mission effectiveness*, яка передбачає оцінювання ступеня досягнення поставленої місії з урахуванням широкого спектра факторів, включаючи збереження боєздатності власних сил, мінімізацію побічних втрат та забезпечення стійкості управління. У межах цієї концепції ефективність перестає бути виключно військово-технічним показником і набуває міждисциплінарного характеру, охоплюючи політичні, економічні та соціальні аспекти (Biddle, 2004: 34-39).

Особливої ваги ці зміни набули у конфліктах кінця ХХ – початку ХХІ століття, де традиційні критерії ефективності виявилися недостатніми. Досвід операцій в Іраку та Афганістані показав, що навіть досягнення військової переваги і знищення основних сил противника не гарантує досягнення стратегічного успіху. У цих умовах ефективність почала оцінюватися з точки зору здатності забезпечити стабільність, контролювати територію і підтримувати легітимність дій. Як підкреслює Д. Кілаллен, у сучасних конфліктах вирішальним стає не лише знищення противника, але й вплив на середовище, в якому відбувається протистояння (Kilcullen, 2010: 43-47).

Подальша трансформація критеріїв ефективності пов'язана з розвитком інформаційних технологій і переходом до мережево-центричних форм ведення бойових дій. У цих умовах на перший план виходять такі показники, як швидкість обміну інформацією, точність ураження та здатність до інтеграції різних елементів бойової системи. Ефективність дедалі більше визначається не обсягом застосованих ресурсів, а їх узгодженістю і здатністю створювати синергетичний ефект (Alberts & Hayes, 2003: 56-61).

Російсько-українська війна, як Війна за Незалежність України, стала важливим етапом у подальшій еволюції критеріїв ефективності бойових дій, оскільки наочно продемонструвала обмеженість як суто кількісних, так і традиційних якісних підходів. У сучасних умовах ефективність дедалі більше визначається здатністю забезпечити швидкий цикл "виявлення – рішення – ураження", який у західній військовій теорії часто пов'язується з концепцією *OODA loop*, запропонованою Дж. Бойдом (Boyd, 1996: 5-7). Скорочення цього циклу дозволяє отримати перевагу навіть за умов обмежених ресурсів, що особливо яскраво проявилось у бойових діях на території України.

Практичним підтвердженням цього є широке застосування безпілотних систем у поєднанні з артилерією, що дозволяє оперативно виявляти і знищувати цілі. У таких умовах ефективність вимірюється вже не лише кількістю уражених об'єктів,

але й швидкістю реакції, точністю ударів і здатністю уникати втрат. Як зазначають Дж.Вотлінг та Н.Рейнольдс, сучасне поле бою характеризується високою прозорістю і насиченістю сенсорами, що змінює саму логіку оцінювання ефективності дій підрозділів (Watling & Reynolds, 2023: 18-22).

Водночас зростає значення таких критеріїв, як адаптивність, стійкість до втрат і здатність до швидкого відновлення боездатності. Це пов'язано з тим, що сучасні бойові дії мають затяжний характер і вимагають не лише досягнення короткострокових результатів, але й підтримання ефективності у довгостроковій перспективі. У цьому контексті ефективність починає розглядатися як динамічна категорія, що змінюється залежно від умов і етапів бойових дій.

Таким чином еволюція критеріїв ефективності бойових дій відображає перехід від простих, кількісно вимірюваних показників до складних, багатовимірних систем оцінювання, які враховують як військові, так і позавійськові фактори. Цей процес не є завершеним і продовжується у сучасних умовах, де швидкість змін у характері війни вимагає постійного перегляду підходів до оцінювання ефективності застосування Сухопутних військ.

Російсько-українська війна стала не лише найбільшим збройним конфліктом у Європі з часів Другої світової війни, але й своєрідним полігоном, на якому відбувається перевірка та переосмислення як класичних, так і новітніх підходів до застосування Сухопутних військ. Її особливість полягає у поєднанні рис індустріальної війни – масованого застосування артилерії, значних втрат, позиційного протистояння – із елементами високотехнологічного конфлікту, де вирішальне значення мають інформація, швидкість і точність. У цьому сенсі вона виступає своєрідним “містком” між різними етапами еволюції військового мистецтва.

Початковий етап повномасштабного вторгнення у 2022 році продемонстрував обмеженість підходів, які спиралися на очікування швидкого досягнення стратегічного результату шляхом стрімкого просування великих угруповань військ. Російське командування, очевидно, виходило з припущення про можливість швидкої дезорганізації системи управління та оборони України, що мало забезпечити політичний і військовий ефект у короткі строки. Проте ці розрахунки не виправдалися, значною мірою через недооцінку стійкості оборони, рівня підготовки українських підрозділів і здатності до децентралізованого прийняття рішень. Як зазначає М.Кофман, перші місяці війни засвідчили “розрив між плануванням операції та

реальними можливостями її виконання”, що призвело до втрати темпу і зриву початкового задуму (Kofman & Lee, 2022: 6-9).

Одним із ключових уроків війни стало підтвердження вирішальної ролі інтеграції розвідки, управління і вогневого ураження у єдину систему. На відміну від класичних моделей, де ці елементи могли функціонувати відносно автономно, сучасні бойові дії вимагають їх максимальної синхронізації. Особливо важливу роль у цьому процесі відіграють безпілотні літальні апарати, які забезпечують постійне спостереження за противником і дозволяють оперативно коригувати вогонь. Як підкреслюють Дж.Вотлінг та Н.Рейнольдс, саме поєднання БпЛА з артилерією створює нову якість бойових дій, у межах якої час від виявлення цілі до її ураження скорочується до мінімуму (Watling & Reynolds, 2023: 14-17).

Практичне втілення цього підходу спостерігається у діях українських підрозділів, які активно використовують так звану “розвідувально-ударну контурну систему”, що поєднує засоби розвідки, передачі даних і вогневого ураження. У таких умовах ефективність визначається не стільки кількістю залучених сил, скільки швидкістю і точністю їх застосування. Це, зокрема, проявилось під час контрнаступу на Харківщині восени 2022 року, де українські війська змогли досягти значного оперативного успіху завдяки поєднанню маневру, точкових ударів і дезорганізації управління противника (Kofman & Lee, 2022: 18-21).

Водночас війна продемонструвала, що класичні елементи збройної боротьби не втратили свого значення. Артилерія, як і раніше, залишається “богом війни”, визначаючи характер бойових дій на багатьох ділянках фронту. Масоване застосування артилерійських систем, зокрема у 2022 – 2023 роках, призвело до формування позиційного протистояння, яке за своїми рисами нагадує окремі етапи Першої світової війни. Проте, на відміну від історичних аналогів, сучасне поле бою є значно більш прозорим завдяки широкому використанню розвідувальних засобів, що ускладнює приховане зосередження сил і підготовку наступальних дій (Watling & Reynolds, 2023: 22-25).

Ще одним важливим уроком є зростання ролі децентралізації управління та ініціативи на нижчих рівнях. Українські підрозділи продемонстрували здатність діяти автономно, швидко адаптуючись до змін обстановки і використовуючи наявні можливості для досягнення результату. Це значною мірою відповідає принципам, закладеним у західній військовій традиції, але в умовах війни набуло нового змісту, оскільки поєднуються

з використанням сучасних технологій і високим рівнем інформаційної взаємодії. У цьому контексті ефективність дій підрозділів дедалі більше залежить від їх здатності самостійно приймати рішення в межах загального задуму операції.

Паралельно війна виявила і низку системних проблем, пов'язаних із залежністю від технологій. Активне застосування засобів радіоелектронної боротьби створює постійну загрозу для систем зв'язку і управління, що може призводити до втрати координації дій. Крім того, висока насиченість поля бою засобами розвідки знижує ефективність традиційних методів маскування і потребує розробки нових підходів до забезпечення прихованості.

Окремої уваги заслуговує питання стійкості військ у затяжному конфлікті. Російсько-українська війна продемонструвала, що ефективність бойових дій не може розглядатися виключно у короткостроковій перспективі. Вона значною мірою залежить від здатності підтримувати боєздатність підрозділів, забезпечувати їх ресурсами та відновлювати втрати. У цьому сенсі війна набуває рис "війни на виснаження", де вирішальне значення мають не лише тактичні успіхи, але й загальна стійкість системи (Kofman & Lee, 2022: 23-25).

Зрештою, одним із найбільш вагомих уроків є те, що сучасна війна не допускає універсальних рішень. Ефективність застосування Сухопутних військ визначається здатністю поєднувати різні підходи – від класичних форм масованого вогневого ураження до високотехнологічних методів ведення бойових дій – залежно від конкретної обстановки. Це вимагає не лише технічного оснащення, але й гнучкості мислення, здатності до швидкого навчання і адаптації.

Таким чином, російсько-українська війна стала важливим етапом у розвитку військового мистецтва, продемонструвавши як актуальність традиційних принципів, так і необхідність їх глибокої трансформації. Вона підтвердила, що вирішальне значення у сучасних бойових діях мають не окремі елементи, а їх інтеграція у цілісну систему, здатну забезпечити швидке, точне і ефективне застосування сили в умовах постійно змінюваного середовища.

Проведений аналіз еволюції форм застосування Сухопутних військ і критеріїв ефективності бойових дій дозволяє зробити висновок про їх глибоку взаємозалежність і взаємообумовленість. Зміна форм ведення бойових дій неминуче тягне за собою трансформацію підходів до оцінювання їх результативності, і навпаки – нові критерії

ефективності впливають на вибір форм і способів застосування військ. У цьому контексті сучасна російсько-українська війна виступає не лише як приклад адаптації до нових умов, але й як фактор, що прискорює перегляд усталених уявлень про ефективність у військовій сфері.

Одним із ключових узагальнень є те, що традиційна орієнтація на кількісні показники, такі як втрати противника чи контроль над територією, хоча і зберігає своє значення, вже не може розглядатися як достатня для адекватної оцінки ефективності бойових дій. Сучасний конфлікт демонструє, що вирішальним стає не лише досягнення результату, але й спосіб його досягнення, зокрема співвідношення витрачених ресурсів, швидкість реагування та здатність до адаптації. Як підкреслює С.Біддл, ефективність сучасних збройних сил визначається не стільки обсягом ресурсів, скільки здатністю їх раціонально використовувати в умовах складного і динамічного середовища (Biddle, 2004: 45-48).

Разом з тим, досвід російсько-української війни показує, що навіть найбільш технологічно розвинуті підходи не можуть повністю замінити класичні елементи бойових дій. Масоване застосування артилерії, інженерне обладнання позицій, створення ешелонованої оборони залишаються важливими складовими успіху. Водночас їх ефективність значною мірою залежить від інтеграції з сучасними засобами розвідки і управління. У цьому сенсі сучасна війна підтверджує тезу про необхідність поєднання індустріальної і інформаційної складових збройної боротьби (Watling & Reynolds, 2023: 26-29).

На основі проведеного аналізу доцільно запропонувати авторську модель оцінювання ефективності застосування Сухопутних військ, яка враховує як історичний досвід, так і сучасні тенденції розвитку військового мистецтва. Сутність цієї моделі полягає у переході від одновимірного або двовимірного оцінювання до багатовимірної системи, у межах якої ефективність розглядається як інтегральний показник взаємодії кількох ключових компонентів.

Передусім йдеться про *результативний* компонент, який відображає ступінь досягнення поставлених цілей. На відміну від традиційного підходу, він має включати не лише фізичні результати у вигляді знищення противника або захоплення території, але й порушення його системи управління, логістики та морально-психологічного стану. Такий підхід відповідає сучасним уявленням про війну як про боротьбу систем, а не лише збройних сил.

Другим важливим елементом є *ресурсний* компонент, який передбачає оцінювання співвідношення між досягнутими результатами і витраченими ресурсами. Йдеться не лише про матеріальні витрати, але й про людські втрати, використання часу та інтенсивність бойових дій. У сучасних умовах цей компонент набуває особливого значення, оскільки війна дедалі більше набуває рис затяжного протистояння, де вирішальним стає питання стійкості і здатності до відновлення.

Третім компонентом є *темпоральний* (*часовий*), який відображає швидкість досягнення результату. Скорочення часу між виявленням цілі і її ураженням, що пов'язане з концепцією циклу OODA, стає одним із ключових факторів ефективності сучасних бойових дій (Boyd, 1996: 5-7). У цьому контексті навіть відносно обмежені за масштабами дії можуть мати значний ефект за умов високої швидкості їх реалізації.

Четвертий компонент – *адаптивний*, який характеризує здатність підрозділів змінювати способи дій відповідно до обстановки. Досвід сучасних конфліктів зокрема в Україні, показує, що жорстко регламентовані підходи поступаються місцем більш гнучким моделям, у межах яких ініціатива на нижчих рівнях відіграє вирішальну роль. Як зазначає Д.Кілгаллен, здатність до адаптації є однією з ключових переваг у конфліктах нового типу (Kilcullen, 2010: 52-55).

П'ятий компонент – *інформаційно-управлінський*, який охоплює ефективність функціонування систем управління, зв'язку і розвідки. У сучасних умовах саме цей елемент забезпечує інтеграцію інших компонентів у єдину систему. Порушення управління противника або, навпаки, забезпечення стійкості власної системи управління може мати вирішальний вплив на результати бойових дій.

Запропонована модель дозволяє розглядати ефективність як динамічну, багатовимірну категорію, що змінюється залежно від умов і етапів бойових дій. Вона також створює підґрунтя для більш об'єктивного порівняння різних форм застосування військ і визначення їх переваг та обмежень.

Практична значущість цієї моделі полягає у можливості її використання для вдосконалення системи підготовки і застосування Сухопутних військ Збройних Сил України. Зокрема, доцільним є впровадження комплексних підходів до оцінювання результатів навчань і бойових дій, які враховують не лише досягнення поставлених завдань, але й ефективність використання ресурсів, швидкість реагування та здатність до адапта-

ції. Це дозволить більш точно визначати сильні і слабкі сторони підрозділів і підвищувати загальний рівень їх боєздатності.

Крім того, запропонований підхід може бути використаний при розробці доктринальних документів і методичних рекомендацій, спрямованих на адаптацію Збройних Сил України до умов сучасної війни. У цьому контексті особливого значення набуває інтеграція бойового досвіду, отриманого під час російсько-української війни, у систему військової освіти і підготовки особового складу.

Отже, узагальнення історичного досвіду і сучасної практики дозволяє стверджувати, що ефективність застосування Сухопутних військ у XXI столітті визначається не окремими показниками, а їх комплексною взаємодією. Саме такий підхід створює передумови для формування нової парадигми оцінювання бойових дій, яка відповідає викликам сучасної війни і забезпечує основу для подальшого розвитку військового мистецтва.

Висновки: Еволюція форм застосування Сухопутних військ і критеріїв ефективності бойових дій має взаємозумовлений характер і відображає загальні зміни у способах ведення війни. У XX столітті сформувалися класична модель, заснована на масованості, глибині операцій і централізованому управлінні, яка відповідала умовам індустріальної війни, але поступово виявила свої обмеження.

У XXI столітті відбувся перехід до гнучкіших і технологічно насичених форм застосування військ, де вирішального значення набули швидкість прийняття рішень, точність ураження та інтеграція розвідки, управління і вогневих засобів. Це зумовило трансформацію критеріїв ефективності – від переважно кількісних до комплексних, які враховують не лише результат, а й спосіб його досягнення.

Російсько-українська війна підтвердила одночасну актуальність як класичних, так і новітніх підходів, продемонструвавши, що ефективність визначається їх поєднанням і здатністю до адаптації в умовах динамічного бойового середовища.

Запропонована авторська модель оцінювання ефективності, що включає результативний, ресурсний, темпоральний, адаптивний та інформаційно-управлінський компоненти, відображає багатовимірний характер сучасної війни і може бути використана для вдосконалення підготовки та застосування Сухопутних військ.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на практичну апробацію цієї моделі та її інтеграцію у систему військової освіти і доктринального забезпечення Збройних Сил України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Glantz D. M. *Colossus Reborn: The Red Army at War, 1941-1943*. Lawrence: University Press of Kansas, 2005. 800 p.
2. Citino R. M. *The German Way of War: From the Thirty Years' War to the Third Reich*. Lawrence: University Press of Kansas, 2007. 428 p.
3. Glantz D. M., House J. M. *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler*. Lawrence: University Press of Kansas, 1995. 414 p.
4. Paździorek P. *NATO's Military Strategy: From Collective Defence to Multi-Domain Operations*. Warszawa: Akademia Sztuki Wojennej, 2025. 210 p.
5. Lucas G., Crosbie A. *Military Interoperability in the 21st Century*. Cham: Springer, 2021. 150 p.
6. Alberts D. S., Garstka J. J. *Network Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority*. Washington, DC: CCRP Publication Series, 1999. 312 p.
7. Ullman H. K., Wade J. P. *Shock and Awe: Achieving Rapid Dominance*. Washington, DC: National Defense University, 1996. 109 p.
8. Petraeus D. H., Amos J. F. *Counterinsurgency*. FM 3-24. Washington, DC: Department of the Army, 2006. 419 p.
9. TRADOC. *The U.S. Army in Multi-Domain Operations 2028*. TRADOC Pamphlet 525-3-1. Fort Eustis, 2018. 64 p.
10. Watling J., Reynolds N. *Meatgrinder: Russian Tactics in the Second Year of Its Invasion of Ukraine*. London: RUSI, 2023. 32 p.
11. van Crevelde M. *Command in War*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1985. 339 p.
12. Biddle S. *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*. Princeton: Princeton University Press, 2004. 336 p.
13. Kilcullen D. *Counterinsurgency*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 264 p.
14. Alberts D. S., Hayes R. E. *Power to the Edge: Command and Control in the Information Age*. Washington, DC: CCRP, 2003. 259 p.
15. Boyd J. R. *The Essence of Winning and Losing*. Unpublished briefing, 1996. 38 p.
16. Kofman M., Lee R. *Not Built for Purpose: The Russian Military's Ill-Fated Force Design*. Arlington: CNA, 2022. 40 p.

REFERENCES

1. Glantz D. (2005) *Colossus Reborn: The Red Army at War, 1941-1943*. Lawrence: University Press of Kansas. 800 p.
2. Citino R. M. (2007) *The German Way of War: From the Thirty Years' War to the Third Reich*. Lawrence: University Press of Kansas. 428 p.
3. Glantz D. M., House J. M. (1995) *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler*. Lawrence: University Press of Kansas. 414 p.
4. Paździorek P. (2025) *NATO's Military Strategy: From Collective Defence to Multi-Domain Operations*. Warszawa: Akademia Sztuki Wojennej. 210 p.
5. Lucas G., Crosbie A. (2021) *Military Interoperability in the 21st Century*. Cham: Springer. 150 p.
6. Alberts D. S., Garstka J. J. (1999) *Network Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority*. Washington, DC: CCRP. 312 p.
7. Ullman H. K., Wade J. P. (1996) *Shock and Awe: Achieving Rapid Dominance*. Washington, DC: National Defense University. 109 p.
8. Petraeus D. H., Amos J. F. (2006) *Counterinsurgency*. FM 3-24. Washington, DC: Department of the Army. 419 p.
9. TRADOC (2018) *The U.S. Army in Multi-Domain Operations 2028*. TRADOC Pamphlet 525-3-1. Fort Eustis. 64 p.
10. Watling J., Reynolds N. (2023) *Meatgrinder: Russian Tactics in the Second Year of Its Invasion of Ukraine*. London: RUSI. 32 p.
11. van Crevelde M. (1985) *Command in War*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 339 p.
12. Biddle S. (2004) *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*. Princeton: Princeton University Press. 336 p.
13. Kilcullen D. (2010) *Counterinsurgency*. Oxford: Oxford University Press. 264 p.
14. Alberts D. S., Hayes R. E. (2003) *Power to the Edge: Command and Control in the Information Age*. Washington, DC: CCRP. 259 p.
15. Boyd J. R. (1996) *The Essence of Winning and Losing*. Unpublished briefing. 38 p.
16. Kofman M., Lee R. (2022) *Not Built for Purpose: The Russian Military's Ill-Fated Force Design*. Arlington: CNA. 40 p.

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

